

BİR NÖBETLEŞME HADİSESİ ve -SA ŞART EKİNE YANSIMALARI

Hakan ÖZDEMİR*

Özet

Türk gramerciliği üzerinde Batılı gramer anlayışının egemenliği bilinen bir gerçektir. Bu gelenekte verilmiş hükümler, çoğu zaman genel dil bilimi verilerine uygunluk gösterse de özelde Türkçe için birtakım aykırı durumların ortaya çıktığı da üzerinde durulması gereken bir husustur. Bu çalışmada böyle olduğu düşünülen *-sa şart eki* ele alınacaktır. Şahıs işareti almasına rağmen *-sA* şart ekinin zarf-fiil eki olarak değerlendirilmesiyle ilgili tartışmalar bugün için bitmiş gözükmemektedir. Bu ekin şahıs işareti alıyor olması ve zarf fiil yapılarının 'şahıs işareti almaması' görüşü bu çalışmada daha önceki yayınlar ışığı altında irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *-sA* şart eki, istek kipi, zarf-fiil eki

Abstract

The dominance of Western grammar apprehension on Turkish grammar is a widely known truth. Given judgements in this tradition, even mostly show coherence with general linguistics, in custom some contradictory situations for Turkish arising is a matter needed to be asserted. In this study, a data being thought to be like that will be approached. Although it takes personal mark, debates about *-sA* conditional suffix's being evaluated as gerund are not about to seem to have finished for today. View of that this suffix takes personal mark and structures of gerund doesn't take "personal mark" will be explicated in the light of former issues in this study.

Key Words: *-sA* conditional suffix, subjunctive mood, gerund

Giriş

Betimleyici gramer yaklaşımının etkisiyle dil üzerine bugüne kadar birçok yargı ortaya konmuştur. Elde edilen verilerin ışığı altında yapılan toplu değerlendirmeler araştırmacıyı çoğu zaman bu yargıların her durumda kesin doğru olduğu düşüncesine götürmüştür. Sonradan konu üzerinde

---

* Yrd. Doç. Dr., Giresun Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
ozdemirhn@yahoo.com 0 505 223 95 84

çalışanları yoğun uğraşlar vermekten kurtaran bu belirlemeler, maalesef her dil için her durumda geçerli olamayabiliyor. Bu çalışmada, zarf-fiil yapılarının şahıs işaretleriyle olan ilgisi noktasında -sA şart eki irdelenmeye çalışılacaktır.

Şahıssızlık problemi, zarf-fiil konusuyla ilgilenen bilim adamlarını uzunca bir süre meşgul etmiştir. Ama bugün işlevci yaklaşımların ışığı altında geline nokta Türkçe için bazı gözden geçirmeleri gerçekleştirmek gerekli hâle gelmiştir. Zarf-fiillerin şahıssızlığı noktasında varılan toptancı yargı ve yaklaşımlar Türkçede bazı kırılmalara uğramak zorundadır. Çoğu Hint-Avrupa dillerine göre konulmuş yargıların devamlılığı ve sürekliliği noktasında Türkçede problemler yaşanmaktadır.

Daha önceki çalışmalarda, zarf-fiillerin şahıs işareti alması konusunda ortaya çıkan durum, aşağıda da gösterileceği üzere tarihî Türk lehçelerinden verilen örneklerle açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Bu tür kullanımlardan haberdar olmakla birlikte bu örneklerin konuyla ilişkilendirilme ihtiyacı, göz ardı edilmemesi gereken önemli bir nokta olarak araştırmacıların önünde durmaktadır. Tüm bu belirlemelerin ışığı altında yapılan tartışmalardan bir kesitle konunun yeniden ele alınması yararlı olacaktır.

1. -sA Şart Ekinin Zarf-fiil Olarak Değerlendirilmesi

Konuya dil bilimi çevrelerinin dikkatini ilk defa aykırı bir başlıkla Gülsevin'in çektiği bilinen bir gerçektir (Geniş bilgi için bk. Gülsevin 1990, 276-279). Gülsevin, bu konuda görüş ileri süren dil bilimcileri yazısının başlangıç kısmında, zarf-fiillerin şahısla ilişkilendirilmesi noktasında ikiye ayırmaktadır: "*Muharrem Ergin ve Faruk Kadri Timurtaş 'kişiye bağlı değildir' derken, T. Nejat Gencan ve Tahsin Banguoğlu gibileri böyle bir sınırlama koymamaktadırlar*" (Gülsevin 1990, 277).

Bu şekilde kendisinden önceki çalışmaları ana hatlarıyla değerlendirmeye tabi tutmuş olan yazar, yazısının devamında 'herhangi bir şekilde yüklemle zarf ilişkisi' içine giren tüm yapıları zarf olarak nitelemiştir. *Eğer kişi ekli fiil türemesi kelime, yüklem zarfı olacak özellikleri taşıyorsa, gerundium gereklerini taşıyor demektir* (Gülsevin 1990, 277) diyerek yapının icra ettiği işlevin onun tanımı için yeterli bir ölçüt olacağı kanaatini ifade etmiştir. Fakat daha da önemli olan nokta '*kişi ekli fiil türemesi*' tabiriyle şahıs işareti almış yapıların da tanımın içine sokulmuş olmasıdır. Buradan hareketle sıraladığı -1. Bu ekli yapıların asla yüklem olamaması, 2. Ekin zaman zarf-fiilleriyle eş-değerlikli kullanımı, 3. a. Örnek başka zarf-fiillerin şahıs işareti alması, b. Eski Türkçede -sar ekinin zamanlar bahsinde gösterilmemiş olması ve bu dönemde şahıs işaretlerinin düşürülerek ekin kullanımını şeklinde özetlenebilecek- üç sebepten dolayı da -sa şart ekinin 'fiil kipleri' bölümünde değil 'gerundium' bahsinde 'şart gerundiumu' adı altında verilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Gülsevin 1990, 278-279).

Konuya bir başka yaklaşımı getiren dil bilimci ise Karahan olmuştur (Karahan 1994, 471-474). Karahan, kip kavramını dil bilimcilerin kaynaklarından yararlanarak (Karahan 1994, 472) irdelediği yazısında zarf-fiil ekleleriyle kipleri oluşturan eklerin yargı bildirme noktasında birbirinden ayrılması üzerinde durmuştur. Ona göre yargı bildiren yapılar bir grup oluşturmakta ve şart işlevi gören -sA eki bu anlamda grubun dışında kalmaktadır:

“Kip ekleriyle çekimlenmiş bütün fiiller, -sa/-se ekli fiiller hariç, yargı taşır. -sa/-se eki, istek bildirdiği durumlarda grubun diğer üyeleri ile bu bakımdan bir uyum içindedir. “Şart, zaman, sebep” fonksiyonlu -sa/-se eki ise yargı taşımadığı için grubun uyumlu yapısını bozar” (Karahan 1994, 472). Yazısının devamında yine Karahan, dil bilimcilerin “zarf-fiil eklerinin yargı bildirmeme özelliğini” vurgulayan açıklamalarına rağmen -sA şart ekinin -istek bildirme dışında- bir kip eki olarak sayılamayacağını ifade etmiştir (Karahan 1994, 473).

Karahan'ın Gülsevin'le paralellik arz eden yazısında dikkati çeken bir başka nokta -*diğında* zarf-fiil eki yerine -*IncA* zarf-fiil ekiyle kurduğu eşdeğerliğe dayanarak -sA şart ekinin bahsi geçen ek gibi kip ekleri içinde değil zarf-fiil ekleri içerisinde ele alınması gerektiği yönündeki açıklaması olmuştur (Karahan 1994, 473).

Yazısında, zarf-fiil eklerinin birbirinden ayrılan çeşitli özelliklerine rağmen bir arada ele alındığını, şahıs işareti alabilen zarf-fiil şekillerinin bulunabildiğini vurgulamış ve şahıs işaretleriyle kullanılabilen Türkmen Türkçesindeki -*ka* zarf-fiil ekini örnek göstererek çalışmasını şu şekilde bitirmiştir:

“Hatta Türkmen Türkçesinde şahıs ekleriyle de kullanılan ve ‘iken’den gelen -*ka/-ke* zarf-fiil eki, -*sa/-se* ekini bu bakımdan yalnız bırakmaz. ‘alankām’ (ben almışken), ‘alankān’ (sen almışken) ‘alankāk’ (biz almışken), alankānız (siz almışken), ‘alankālar’ (onlar almışken) (Ercilasun, 1991, s. 1108).

Sonuç olarak, -sa/-se şart eki, yukarıda açıklamaya çalıştığımız sebeplerden dolayı zarf-fiil ekleri grubunda yer almalıdır. Böyle bir yaklaşım, tabii olarak ‘şartlı birleşik cümle’ anlayışımızı da yeniden gözden geçirmeyi gerekli kılmaktadır” (Karahan 1994, 474).

2. -sA Şart Ekinin Zarf-fiil Olarak Değerlendirilmesine Yöneltilen İtirazlar

Çeşitli verilere dayanarak her iki dilbilimci de -sA şart ekinin -istek bildiren durumlar hariç- kip ekleri içinde değil zarf-fiil ekleri içerisinde ele alınması ve böyle değerlendirilmesi konusunda hemfikirdirler. Bu açıklamalara ise ekin Eski Türkçe dönemindeki özel kullanımı ve zarf-fiillerin şahıs bildirmemesi noktalarında Öner'den itiraz gelmiştir:

Şart ekinin bir gerundiyum eki olduğu hususunda, Türkiye Türkoloji literatüründe, son zamanlarda başlamış bir münakaşaya göre, tasarlama kipi

olan ve şahıs çekimine dâhil olan şart şekli, bir gerundiyum olarak kabul edilmektedir. (bk. Gürer Gülsevin, 'Türkçede -sA Şart Gerundiumu Üzerine: Türk Dili, 467. S., Kasım 1990; Leyla Karahan, -sa/-se Eki Hakkında: Türk Dili, 516. S., Aralık 1994'). Aynı fonksiyoncu yaklaşımla bütün birleşik cümle yapılarında, zarf gibi yer alan yardımcı cümlelerin gerundium olduğunu iddia etmek gerekirdi. Halbuki gerundiumun başlıca özelliği olan şahıssızlık (impersonality) bu birleşik cümlelerde söz konusu değildir. Türkçede gerundiumlar hakkında hususi bir monografi yazan Prof. Dr. Nuri Yüce de, -sa/-se şart ekinin gerundiyum gibi kullanıldığı örneklerle daha önce yer vermişti. (bk. Gerundien im Türkischen (Eine morphologische und syntaktische Untersuchung) Mainz, 1973, 421) Aslında etü. -sar/-ser şart eki de bir gerundium olarak tesbit edilmiştir. (bk. A.N. Kononov, Grammatika yazıka tyurskih runičeskih pamyatnikov VII-IX vv., Leningrad, 1990, 231. s) fakat burada Kononov'un gösterdiği etü. örneklerinde, şahıs çekimi yoktur ve gerundium gibi kullanılmıştır. (bir todsar açığı ömez sen: ol yirgerü barsar türk bodun ölteci sen vs..) Nitekim etü.'deki -sar/-ser gerundiumunu gösteren aynı yazar, Türkiye Türkçesi gramerinde, gerundiumlar arasında -sa/-se ekine yer vermemiş (A.N. Kononov, Grammatika sovremennogo turetskogo literaturnogo yazıka, Moskva-Leningrad, 1956, 966-992 s) ve bunu 'şart kipi' olarak belirtmiştir (Öner 1999, 834).

Öner'in yukarıdan beri verilen açıklamaları yeterli görmediği açıktır. Özellikle '*bütün birleşik cümle yapıları*' tabiriyle değindiği şart ekinin diğer zamanlarla birlikte kullanıldığında zaman anlamının bulunmaması ifadesi dikkat çekicidir. Bu itirazda gözden kaçan iki husustan biri olan şart ekinin yargı belirtmediği ve işlev olarak da bazı kullanımlarda zaman belirten diğer zarf-fiiller gibi kullanıldığı vurgulamasıdır. Yoksa her iki araştırmacı (Gülsevin-Karahan) da vardıkları sonuçlarda bu yapıya *zaman* yerine *şart zarf-fiili* demekteler.

Öner'in şahıssızlıkla ilgili açıklamalarından önce Üstünova'nın morfolojik eleştirisi üzerinde durmak yararlı olacaktır. Bu yüzden konuyla ilgili açıklamalarının bir kısmını buraya olduğu gibi almak yerinde olur:

(Benim) Eve gel-diğ-im-de, (sen) git-miş-ti-n*

İyelik ekinin göndermesi, ait olduğu kişinin ilgi durumundaki zamiri-nedir. Tamlanan, tamlayan ister kuralından yola çıkarak, gelme işinin sahibini belirleriz. Gelme işi, birinci tekil kişiye aittir. Böylece yüzey yapıya çıkmamış tamlayan eksiltisi giderilir. 'Benim geldiğim'

Gelme işinin sahibi, bizi aynı zamanda bu işi yapana götürecektir. İyelik ekinin yardımıyla -biçimbirimler arasındaki uyuşmanın ön koşul olduğu dikkate alınarak- **ben** öznesine ulaşırız. Ancak burada iyice vurgulanması gereken konu, {-İm} eki, ben zamirinin değil; benim zamirinin göstergesidir.

---

* Metnin orijinalinde vurgulanan ve gösteriminde ok işareti kullanılan yapılar ayrıç içinde ve ilişkili oldukları yapıyla aynı vurgulamaya sahip olarak gösterilmiştir.

Bitmemiş / çekimlenmemiş bir eyleme geldiği için eylem çekim eki olamaz. Türkçede eylem çekiminin, eylem kök / gövde + basit zaman eki + bileşik zaman eki + kişi eki biçiminde oluşu da, bu görüşü desteklemektedir. Demek ki, {-DİĞİmdE} yapısındaki {-İm} biçim birimi, ad çekim eki / iyelik ekidir ve bize hareketin sahibini verir. Hareketin sahibi aynı zamanda da hareketi yapan olduğundan özneyi de iyelik eki yardımıyla bulmak gerekmektedir.

'Git-miş-ti-n' bitmiş / çekimli eyleminde özne {-n} biçim birimiyle yüklemde temsil edilmektedir. Göndermesi, **sen** ikinci tekil kişi zamirinedir. Derin yapıda sıfır tekrar olan özne, 'Yüklem özne ister.' kuralı doğrultusunda tamamlanır ve yüzey yapıya çıkarılır. O zaman yukarıdaki cümlenin derin yapısı şu hle gelir.

Ben, eve **Ø (benim)** gel-diğ-im-de, sen, git-miş-ti-n (Üstünova 2000, 494).

Bu son satırdaki örneğin çözümlenmesi böyle olmasa gerektir. Çünkü sıfır tekrar ilgili unsurlardan birinin tekrara düşmemek için kapatılması, kullanılmaması demektir. Mesela herhangi bir cümlede şahıs eki özneyi vereceği için bir de özneyi gösterir şahıs zamiri kullanılmayabilir; veya burada olduğu gibi iyelikli bir yapıya sözkonusu olan, her zaman ilgi eki almış ilgili şahıs zamirine başvurulmayabilir. Yani tekrar olacağı için aynı işleve yönelik unsurlardan biri kapatılabilir ve bu tamamen dil kullanıcısının seçimidir. Bu son örnekte ise *ben geldiğimde* yapısı *benim* zamiri için sıfır tekrarla yapılmak istenen şeyi kabul etmemekte ve bu zamirin (*benim*) yapıya eklenmesi anlatım bozukluğuna sebep olmaktadır. Bu durum, *ben geldiğimde* ve *benim geldiğimde* şeklinde iki farklı kullanımı beraberinde getirmektedir. Dil kullanıcısı sağlıklı bir iletişim amaçlıyorsa bu ikisinden birini seçmek zorundadır ama ikisini aynı cümle içinde birlikte kullanamaz.

Bu ikili kullanıma *nöbetleşme* demek daha uygun olur. Birincisinde olduğu gibi, birinin yavaş yavaş diğer şekle üstünlük sağladığı bu durum, iki yapının aynı şeyi anlatsalar da aynı olmadıklarını ortaya koyar. Üstünova'nın gösterdiği gibi burada bir sıfır tekrar söz konusu olsaydı bu iki yapı, bir cümlede anlatım bozukluğu yaşanmadan birlikte kullanılabilirdi.

Ortada basite alınamayacak bir kullanım farklılığı vardır. Şahıs zamiyile kurulmuş yapıda, iyelik eki görev yapıyor gibi görünebilir. Ama kabul edilmesi gerekir ki artık bu ek, iyelik eki gibi değil şahıs eki gibi davranmaktadır. Böyle olmasaydı sıfır tekrar ilkesi gereği yapıya ilgi eki almış zamir olan *benim* istenen her şartta eklenebilirdi. Ama *ben* şahıs zamirinin kullanıldığı durumlarda, *benim* zamirinin cümleye dâhil edilmeye çalışılışı dil kullanıcısında rahatsızlık meydana getirmekte ve bu iki kullanımdan birini seçmek zorunda kalmaktadır.

Bu iki yapının birbirinden farklılığında ikinci sebep ortaya çıkan kelime grubunda saklıdır: *Ben geldiğimde* zarf-fiil grubu iken, *benim geldiğimde* bir

iyelik grubudur. Doğal olarak *ben geldiğimde* grubu *gelmek* fiili üzerinden bir “özne” taşır. Zarf-fiil eki bünyesindeki iyelik eki, bu durumda özneye uyumu sağlayacak olan şahıs eki görevini üstlenir. Burada şahıs eki gibi davranmak durumunda bırakılan iyelik eki, bir fonksiyon değiştirmeye zorlanmaktadır. *Benim geldiğimde* yapısında ise gerçekten - (I)m bir iyelik ekidir. *Geldiğimde* yapısındaki I. teklik şahıs iyelik eki olduğu şüphe götürmeyen yapı, bu iki kullanımdan ilgi eki almamış zamirle kullanılan ilkinde ‘işlev değiştirme’ (*shift*) denilen değişime uğramıştır (Sözcük boyutunda işlev değiştirme örnekleri için bk. Sarı 2000, 227-242). Buradaki etkin sebep şüphesiz söz dizimidir. Yani gruba eklenen zamirlerin keyfiyeti bu durumda belirleyici olmaktadır.

Burada dil kullanıcısının seçimi dilbilimci için belirleyici olmak zorundadır. İyelik ekinin dil kullanıcısı tarafından şahıs eki karakteri göstermeye zorlanması, elbette ki bu ekin eklendiği yapıyı yani zarf-fiili, kip eki haline getirmez. Bu bağlamda bugün mutlaka bir şahıs ekiyle görüntü arz eden ve Eski Türkçedeki ilk kullanışlarında zaten şahıs işaretli kullanılan -sA şart ekinin durumu da açıklık kazanır denilebilir. Öyle ya Türkçe için hiç olmayacak bir durumda, bir zarf-fiil kullanımında iyelik ekine şahıs eki fonksiyonu yükleyen dil kullanıcısı, zarf-fiil olduğu ısrarla ileri sürülen -sA şart ekine de bir dönemden beri şahıs eki getirmiş olabilir. Nasıl -*DiğİmdA* yapısındaki -*dık* eki için kip eki denmiyorsa üstüne eklenen şahıs ekinin aldatıcılığına bakıp -sA şart ekine de ‘kip eki’ denilmemelidir.

Tüm diller gibi Türkçe de bir değişme süreci yaşıyor. Bazen Türkçe, kendisi için konulmuş kurallar bir tarafa, ‘zarf-fiillerin şahıssızlığı’ gibi genel geçer dil bilimi kurallarını zorluyor. Kononov’un ve diğer dil bilimcilerin işaret ettiği Eski Türkçedeki şahıssız şekle daha sonraları bulaşan bu iyelik kökenli şahıs ekleri, yukarıda -*DiğİmdA* yapısında açıklanmaya çalışıldığı gibi söz dizimi gereği yapıya dâhil olmuştur. Bu şahıs ekleri, özellikle -sA şart ekiyle kurulan istek kipindeki kullanımla paralellik gösterince -sA şart ekinin de kip eki sayılmasına sebep olmuştur. Aynı durumun -*DiğİmdA* yapısında gözden kaçmasının yegâne sebebi olarak herhalde bu yapının -sA şart ekinin sahip olduğu istek kipi gibi bir kullanıma sahip olmaması gösterilebilir.

Bu ara açıklamadan sonra Öner’in işaret ettiği tarihî dönemlerdeki kullanımlara geçilebilir.

Öner, öncelikle Eski Türkçede şart ekinin şahıs işareti almadan kullanılışını bu duruma örnek vermenin yanlış olacağını Kononov’un tutumunu örnek göstererek ifade etmiştir. Bu satırlara başlamadan önce doğrudan zarf-fiillerle ilgili bir monografi yazan Nuri Yüce’nin eserinde konunun ele alındığını da eklemiştir. Gerçekten de Yüce, ‘zarf-fiil olmadıkları halde bu işlevde kullanılan yapılar’ başlığı altında bu şekillere yer vermiştir. Fakat Yüce’nin eserinde yer alan örneklerin bazısında şahıs işaretinin zarf-fiil işlevli şart eki üzerine geldiği açıkça görülmektedir: *yere çaldıysam bi*

vıygırtı çııdı (Yüce1999, 123); *kelsem, öyde kişi yok igen* (Yüce1999, 124). Bu örneklerde şahıs işareti almış şart ekinin zaman bildirir şekilde kullanılması dikkat çekicidir.

Tarihî dönemden Yüce'nin eserinin bu bölümünde değinmediği daha açık başka örnekler gösterilebilir.

3. Orta Türkçe Döneminden Örnekler

Tarihî dönemlerde bu ekin zarf-fiil olarak kullanımıyla ilgili işaret edilen örneklere, Harezmi Türkçesi metinlerinden Nehcü'l-Ferâdis'teki şu kullanımlar eklenebilir:

Zührâniñ âri kâldi ârsâ, anı taıı öldürdiler "Zühre'nin kocası geldiği zaman, onu da öldürdüler" (Eckmann 2003, 29). Eckmann da bu ve buna benzer örneklerin zaman belirttiğini ifade etmiş ama bu durumu, yapının aldığı şahıs ekinden olsa gerek, zarf-fiiller arasında göstermeye yeterli görmemiştir. "*Andın song Peygâmbâr 'as aydı: Ey 'Arâbi, hêç dünyâvi neerseng bar mu? tedi erse, ol 'Arâbi aydı...*" (Tezcan-Zülfikar 1995, 112) parçası Eckmann'ın gösterdiği şekilde Türkiye Türkçesine şöyle aktarılabilir: "Ondan sonra Peygamber (as) sordu 'Hiç dünyalık bir şeyin var mı?' **deyince** o Arap söyledi..."

Bu şeklin III. şahıstan başka diğer şahıslarla çekimi de metinde bulunabilmektedir:

"Bu 'Arâbîqa men azıq qabul qıldım, tep taıı cümle qıııanı aytu bérdim erse, Fâııma aydı..." (Tezcan-Zülfikar 1995, 113) parçası da yine "Bu Arab'a ben azık vermeyi kabul ettim diyerek bütün hikâyeyi **anlatıverince** Fatma dedi..." şeklinde aktarılabilir (Geniş bilgi ve tarihî dönemlerdeki diğer örnekler için bk. Mansuroğlu 1955, 66; Eckmann 1959, 40). Yapının sadece belirli geçmiş zaman çekiminde, zaman anlamı taşıyor olması problemi bir tarafa bırakılacak olursa bu örneklerde daha açık görüleceği üzere, yapı şahıs işaretiyle birlikte kullanılabilir.

Görüldüğü gibi -sA şart eki şahıs işareti aldığı halde zaman ifade eden zarf-fiil olarak Harezmi Türkçesinde kullanılmıştır. Harezmi Türkçesinden alınan bu örneklerin -sA şart ekinin zaman işleviyle zarf-fiil olarak kullanımının Eski Türkçe devrinden başka tarihî dönemlerde gerçekleşmiş olduğunu göstermesi bakımından ilgi çekicidir denebilir.

4. -sA Şart Ekinin Zarf-fiil Olması Gerekliliği

Problem aslında ne bu yapının şahıs işaretleriyle kullanımının var olduğunu göstermek ne de yapının zaman fonksiyonlu kullanımlarına bakmaktır. Problem, bu yapının yargı belirtmemesinin ve şart anlamı taşıdığı her durumun onu zarf-fiiller arasına katmaya yetip yetmeyeceğidir. Yukarıdan beri gösterilen ve delillendirilmeye çalışılan nokta burasıdır.

Morfolojik unsurların (kip+şahıs) eksiksiz olarak kullanılması, fiil çekimini tamamlayıp onu yargı bildirir bir yüklem yapması için yeterlidir. Ama eldeki yapı, yargı bildirmeyip yüklem yapmıyor sadece bir şartı ortaya koyuyorsa bunu kip ekleri içinde saymak doğru olabilir mi? Bu durumda araç içerisinde gösterilen (kip+şahıs) şartı yerine gelmiş midir? Buradaki tek ve yegâne ölçüt ortaya çıkan yapının “yargı bildirir” olması gerekliliğidir.

Sonuç

1. Türkçede zarf-fiillerin kişi eki aldığı durumlar vardır. Daha doğrusu aldıkları kişi belirten iyelik ekleri, *-DİK + iyelik eki + dA* örneğinde gösterildiği üzere, bir kişi zamiriyle kurulan zarf-fiil grupları gibi özel söz dizimsel kullanımlarda şahıs eki sayılmalıdır. Aksi halde grubun öznesi durumundaki kişi zamiri yerine her durumda ilgi durum eki almış kişi zamiri kullanılması gerekirdi. Halbuki ilgi durum eksiz kullanımlarda dil kullanıcısı açısından herhangi bir rahatsızlık oluşmamaktadır. Bu kullanım yapıdaki iyelik ekinin kişi eki gibi görev yapması anlamına gelir ki bu olay bir çeşit işlev değiştirme olarak adlandırılabilir.

2. İlgi ekli ve ilgi eksiz bu ikili kullanım en basit anlamıyla bir nöbetleşme hadisesidir. İlgi ekli kişi zamiriyle kullanımda (*benim geldiğimde*) iyelik grubu oluşurken; ilgi eksiz kişi zamiriyle kullanımda (*ben geldiğimde*) bir zarf-fiil grubu oluşmaktadır. Her iki yapının aynı şeyi ifade etseler de aralarında böyle söz dizimsel bir farklılık vardır. Bu yüzden zarf-fiilin bünyesinde yer alan iyelik ekleri, kullanımın ilgi durum eksiz kişi zamirine (*onlar geldiklerinde*) dönmesiyle birlikte kişi işaretli görevi üstlenir. Bu noktadan sonra bu eklere iyelik eki demeye devam etmek için yapıya her durumda ilgi durum eki almış zamir getirilebilmelidir. Halbuki ilgi eksiz zamir buna engel olmaktadır.

3. Bu anlamda zarf-fiil ekinin şahıssızlığı konusu, Türkçe için istisnaları ve genel kullanımlarında görüldüğü üzere her durumda söz konusu değildir. Çünkü zarf-fiil eki olarak kullanılan yapı görüldüğü üzere iyelik eki üzerinden şahıs eki almaktadır. Bu durum, *-sa* şart ekine zarf-fiil demenin önündeki engeli ortadan kaldırır denebilir.

4. Harezmi Türkçesinde birleşik çekim oluşturmuş gibi görünen *erse*'li yapılara şart anlamı vermek mümkün gözükmemektedir. Bu yapılar zaman bildiren zarf-fiil gibi görev yapmaktadır. Kişi işaretlerinin bu yapılarla kullanılması onların zarf-fiil olarak tasnif ve tavsif edilmesine engel görülmemelidir.

5. Bu ekin kip ekleri içerisinde işlenmesinde ‘yargı bildirme’ noktasında problemler ortaya çıktığı açıktır. Gülsevin ve Karahan’ın belirttiği çekinceler ışığı altında konu yeniden ele alınmalı ve şart anlamındaki bu ek mutlaka zarf-fiil ekleri içine alınmalıdır.

KAYNAKLAR

- BANGUOĞLU T., (1990), *Türkçenin Grameri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 528, Ankara.
- ECKMANN J., (2003), *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, [Haz: Osman Fikri Sertkaya], Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 635, Ankara.
- , (1959), "Çağataycada Yardımcı Cümleler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1959*, s. 27-58.
- ERGİN M., (1977), *Türk Dil Bilgisi*, Minnetoğlu Yayınları, İstanbul.
- GABAİN A. von (2000), *Eski Türkçenin Grameri*, (Çev: Mehmet Akalın) Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 532, Ankara.
- GENCAN T. N., (1979), *Dilbilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- GÜLSEVİN G., (1990), "Türkçede -sa Şart Gerundiumu Üzerine" *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Kasım 1990, C. 1990/II, S: 467, s. 276-279.
- KARAHAN L. (1994), "-sa/-se Eki Hakkında" *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Aralık 1994, C. 1994/II, S: 516, s. 471-474.
- MANSUROĞLU M. (1955), "Türkçede Cümle Çeşitleri ve Bağlayıcıları", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1955*, s. 59-71.
- ÖNER M., (1999), "-Matı Gerundiumu Hakkında"3. *Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 678, Ankara, s. 833-840.
- SARI M., (2000), "Türkiye Türkçesinde Sözcük Türlerinin Değişikliğe Uğraması", *Türkoloji Dergisi*, Cilt:13 Sayı:1 Sayfa:227-243.
- TEZCAN S.-ZÜLFİKAR H. (1995), *Nehcü'l-Ferâdis, I Metin II Tıpkıbasım*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları:518 Ankara.
- TİMURTAŞ F. K., (1994), *Eski Türkiye Türkçesi*, Enderun Kitabevi, İstanbul.